

УДК 37.015.31:316.362-053.2-058.862:330.526.39

Л. Г. Харченко, С. В. Тунтуєва

**СІМЕЙНІ ФОРМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В
ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
„БЛАГОДІЙНИЙ ФОНД „СОС-ДИТЯЧЕ МІСТЕЧКО”**

Однією з найбільш складних проблем сучасного суспільства є проблема сирітства, яка сьогодні набуває нових кількісних та якісних характеристик. Якщо ще в минулому сторіччі в дитячі будинки потрапляли діти, чії батьки загинули, то сучасному суспільству властива інша тенденція – більшість вихованців дитячих будинків (близько 90%) є соціальними сиротами, тобто сиротами за живих батьків. Часто такими вони стають вже з перших хвилин життя – мати відмовляється від своєї дитини одразу ж після пологів. Турботу про сиріт, зокрема соціальних, бере на себе держава. В Україні існує поетапна форма виховання дітей-сиріт: після народження дитина потрапляє в будинок малюка, по досягненню трирічного віку – до дитячого будинку, а з 6-7 років – до школи-інтернату. Отже, система виховання дітей-сиріт влаштована як своєрідний конвеєр. Дитині постійно доводиться адаптуватися до умов життя, які швидко змінюються: звикати до нових умов життя, нових вихователів, до нового колективу однолітків, що негативно відбивається на психоемоційному розвитку дитини.

Досліджуючи психологічні особливості вихованців дитячих будинків, науковці звертають увагу на підвищений рівень тривожності, нервозність, замкнутість, емоційну нечутливість до ставлення дорослого, відставання у розвитку мовлення, затримку в оволодінні наочними діями (О. Смирнова, Н. Галагузова, Т. Єрмолова, М. Лисина, С. Мещерякова, Л. Царгородцева та ін.); спрямовують наукові розвідки за напрямом розвитку та підтримки інноваційних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (І. Братусь, І. Зверева, К. Ігнатенко, Г. Лактіонова та ін.), пам'ятаючи про те, що „найкращим середовищем для виховання і розвитку дитини є сім'я” [1, 4]

Метою статті є дослідження процесу розвитку й підтримки сімейних форм виховання в діяльності Міжнародної благодійної організації „Благодійний фонд „СОС-Дитяче містечко”.

Реалізація зазначеного напрямку діяльності відбувається засобами розробки й впровадження на території міста Луганська комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей, яка включає такі складові:

- розвиток послуг для сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, спрямованих на укріплення сім'ї;

- надання послуг із термінового влаштування дитини до прийомної сім'ї тимчасового влаштування;
- розвиток мережі та підтримка дитячих будинків сімейного типу, створених в рамках комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей;
- поліпшення місцевої політики з метою кращого захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та таких, які мають ризик втрати батьківського піклування;
- підвищення потенціалу членів місцевих комісій з питань захисту прав дитини, співробітників соціальних та освітніх установ, дорослих, які опікуються дітьми, з метою посилення їх спроможності до захисту та забезпечення права дитини на опіку, освіту, охорону здоров'я та розвиток в сімейному оточенні та реагувати на ситуації дітей, які мають ризик втрати батьківського піклування.

Робота з сім'ями щодо їхнього укріплення розглядається як процес надання послуг, спрямований на подолання складних життєвих обставин і вироблення внутрішніх механізмів вирішення проблеми. Зміцнення й збереження сім'ї розглядається як найкращий спосіб сприяння гармонійному розвитку дітей, здатний не допустити вилучення дитини з біологічної сім'ї та розлучення з рідними батьками. Метою реалізації цієї складової комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей є забезпечення можливості дітям, які перебувають під загрозою втрати піклування своєї родини, рости в сприятливому сімейному середовищі.

Основні види послуг, які надаються сім'ям, що перебувають у кризі: освітні – розширення доступу дітей до дошкільних, шкільних та позашкільних послуг; медична підтримка – покращення стану здоров'я дітей та батьків або осіб, що їх замінюють, підтримка його на належному рівні; соціальна підтримка – допомога у доступі до державних соціальних гарантій та послуг; психологічна підтримка – поліпшення психологічного клімату в родині, створення емоційної стабільності між батьками або особами, що їх замінюють, та дітьми; підтримка батьківства – підвищення рівня знань та практичних навичок батьків або осіб, що їх замінюють, з метою поліпшення якості догляду за дитиною, задоволення її фізичних, емоційних, інтелектуальних, соціальних і духовних потреб; економічна підтримка – надання допомоги батькам або особам, які їх замінюють, у пошуку й забезпеченні стабільного джерела прибутку; юридична підтримка – надання допомоги у захисті їхніх законних прав та інтересів; підтримка в покращенні житлово-побутових умов – забезпечення здоров'я та безпеки дітей; допомога із харчуванням – спрямована на забезпечення харчування, адекватного віку дитини; рекреаційні послуги – розширення доступу дітей до різних культурних, спортивних та розважальних заходів; допомога із сезонним одягом; адвокація – представлення інтересів сімей чи її членів у різних інституціях.

Результатом діяльності стане сприяння сім'ї у розвитку самостійності в піклуванні та захисті дітей, запобігання втрати дітьми батьківського піклування.

Крім того, діяльність з укріплення сім'ї суттєво вплине на розвиток потенціалу громади в реагуванні на ситуації загрози втрати дітьми батьківського піклування.

Приймозна сім'я термінового влаштування (далі – ПСТВ), створена в рамках комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей, має стати альтернативою центрам соціально-психологічної реабілітації дітей, які є структурними підрозділами служб у справах дітей на місцевому рівні та створюються рішенням органу місцевого самоврядування чи виконавчої влади. З огляду на це, ПСТВ – це сім'я, яка на основі договору (соціального контракту) з місцевим органом виконавчої влади, приймає на короткий термін до чотирьох дітей, які опинились у складних життєвих обставинах та потребують догляду та захисту, надає їм комплекс послуг залежно від їхніх потреб та сприяє поверненню в сімейне середовище. Відповідно до Положення, метою утворення ПСТВ є негайне забезпечення права дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах, на сімейне виховання на час подолання сімейної кризи або підготовки її до постійного влаштування в сімейні форми, попередження влаштування дітей до інтернатних закладів. Термін перебування дитини в ПСТВ – не більше трьох місяців.

Згідно з Положенням, до ПСТВ можуть бути влаштовані:

- новонароджені діти, покинуті в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я, або яку відмовилися забирати батьки чи інші родичі;
- підкинуті або знайдені діти;
- безпритульні та бездоглядні діти;
- діти з сімей, в яких існує загроза їх життю та здоров'ю;
- діти, які постраждали від насильства в сім'ї або жорстокого поводження;
- діти, батьки яких померли;
- інші діти, які за різних обставин певний час не можуть перебувати у власній сім'ї або батьки чи особи, що їх замінюють, не можуть піклуватися про них.

Відповідальність за життя й здоров'я дітей на період їхнього перебування в ПСТВ несуть прийомні батьки. Приймними батьками, за спільним бажанням, можуть бути подружжя або дві дорослі особи, які проживають на спільній житловій площі, спільно ведуть домогосподарство, перебувають у родинних стосунках, мають досвід у вихованні дітей, одна з яких виконання обов'язків прийомних батьків не поєднує з іншою трудовою діяльністю. У разі наявності двох або більше претендентів, перевага надається повній родині.

Одним з основних завдань в організації сімейних форм влаштування є забезпечення турботливого сімейного оточення для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з великих сімейних груп. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу”, метою створення дитячого будинку сімейного типу є „забезпечення належних умов для виховання в сімейному оточенні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування” [2]. Визначається, що дитячий будинок сімейного типу (далі – ДБСТ) – „окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування” [2].

В процесі прийняття рішення про створення ДБСТ в рамках комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей враховуються вимоги національного законодавства та стандарти щодо відбору подружніх пар „СОС-Дитяче містечко”, які стосуються оцінки батьківського потенціалу (мотивація подружжя на створення ДБСТ, наявність рідних або раніше всиновлених дітей, здатність до отримання необхідних знань та навичок в сфері професійного піклування про дітей, наявність стабільної роботи у батька-вихователя); особистісних компетенцій (готовність до „соціального батьківства”, аналіз помилок у вихованні дітей та конструктивна робота над ними, вміння формувати міжособистісні стосунки); ключових професійних компетенцій в сфері розвитку сім'ї (допомога дитині у відновленні після тяжкої втрати, підтримка стосунків із родичами чи біологічними батьками та ін.), розвитку дітей (підтримка самооцінки дитини, розвиток її соціальних та життєвих навичок, надання допомоги у навчанні та ін.); готовності й здатності батьків-вихователів співпрацювати із залученими фахівцями (соціальний педагог, соціальний працівник, корекційний педагог, психолог, медичний працівник, юрист тощо); можливості розширення родини за рахунок біологічних братів/сестер, які вже знаходяться у сім'ї, чи за рахунок великих сімейних груп дітей (більше трьох дітей), які мають статус дітей, позбавлених батьківського піклування та підлягають влаштуванню до інтернатного закладу.

Крім того, кандидати у батьки-вихователі ДБСТ дають згоду на проходження „Програми теоретичного навчання вихователів „СОС-Дитяче містечко”, яка є додатковою до Програми підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі ДБСТ [3, с.188 – 191], запровадженої Державним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Програма теоретичного навчання вихователів „СОС-Дитяче містечко” складається з 4 розділів й розрахована на 212 годин. Під час навчання батьки-вихователі знайомляться із діяльністю Асоціації СОС-Кіндердорф Інтернешнл, розглядають психологічні особливості розвитку дітей, отримують знання з педіатрії, психології та педагогіки, знайомляться із правами дитини та можливостями їхнього захисту у

випадку їхнього порушення, жорстокого поводження з дитиною, навчаються сімейному бюджетуванню тощо.

Таким чином, дослідження процесу розвитку й підтримки сімейних форм виховання в діяльності Міжнародної благодійної організації „Благодійний фонд „СОС-Дитяче містечко” надало можливість виокремити три провідні напрями, що стосуються розвитку послуг для сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, спрямованих на укріплення сім'ї; надання послуг із термінового влаштування дитини до прийомної сім'ї тимчасового влаштування; розвитку мережі та підтримки дитячих будинків сімейного типу, створених в рамках комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей. Разом із тим, потребують подальшого дослідження такі напрями діяльності як поліпшення місцевої політики з метою кращого захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та таких, які мають ризик втрати батьківського піклування; підвищення потенціалу членів місцевих комісій з питань захисту прав дитини, співробітників соціальних та освітніх установ, дорослих, які опікуються дітьми, з метою посилення їх спроможності до захисту та забезпечення права дитини на опіку, освіту, охорону здоров'я та розвиток в сімейному оточенні та реагувати на ситуації дітей, які мають ризик втрати батьківського піклування.

Список використаної літератури

- 1. Зверєва І. Д.** Оцінка потреб дитини та її сім'ї / І. Зверєва, З. Кияниця, В. Кузьмінський, Ж. Петрочко. – К. : Держсоцслужба, 2007. – 144 с. **2. Постанова** Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про дитячий будинок сімейного типу» від 26.04.2002 р. N 564 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-п>>. **3. Ігнатенко К.** Підвищення кваліфікації прийомних батьків, які виховують дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / К. В. Ігнатенко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 17 (180). – С. 186 – 192. **4.** www.sos-mistechko.org.ua/ru/.

Харченко Л. Г., Тунтуєва С. В. Сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в діяльності Міжнародної благодійної організації „Благодійний фонд „СОС Дитяче Містечко”

У статті розглядається процес розвитку й підтримки сімейних форм виховання в діяльності Міжнародної благодійної організації „Благодійний фонд „СОС-Дитяче містечко”, характеризуються три провідні напрями, що стосуються розвитку послуг для сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, спрямованих на укріплення сім'ї; надання послуг із термінового влаштування дитини до прийомної сім'ї тимчасового влаштування; розвитку мережі та підтримки дитячих

будинків сімейного типу, створених в рамках комплексної програми підтримки сімей та захисту прав дітей.

Ключові слова: будинок сімейного типу, сімейні форми виховання, сім'я, яка опинилась у складних життєвих обставинах, прийомна сім'я.

Харченко Л. Г., Тунтуева С. В. Семейные формы воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, в деятельности Международной благотворительной организации „Благотворительный фонд „СОС Детская Деревня”

В статье рассматривается процесс развития и поддержки семейных форм воспитания в деятельности Международной благотворительной организации „Благотворительный фонд „СОС-Детская Деревня”, характеризуются три ведущих направления, которые касаются развития услуг для семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, направленных на укрепление семьи; предоставление услуг по срочному устройству ребенка в приемную семью временного пребывания; развития сети и поддержки детских домов семейного типа, созданных в рамках комплексной программы поддержки семей и защиты прав детей.

Ключевые слова: дом семейного типа, семейные формы воспитания, семья, которая оказалась в сложных жизненных обстоятельствах, приемная семья.

Kharchenko L, Tuntueva S. Family forms of upbringing of orphans and children deprived of parental care in the International Charitable Organization „Foundation” SOS Children's Village”

The article deals with the development and support of family-based education in the International Charity Organization „Foundation” SOS-Children's Village”, characterize the three major areas that relate to the development of services for families who find themselves in difficult situations, aimed at strengthening the family, providing services on a fixed-term placement of the child in a foster family sojourn, network development and support family-type homes, created in an integrated program of support for families and children's rights.

Key words: the house of family type, family forms of upbringing, family, which turned out to be in difficult circumstances of life, foster family.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.